

Interpassiviteit, Procesdenken en de Catastrofe van de Klimaatveranderingⁱ

De publieke ruimte, bedoeld als (interactieve) ontmoetingsplaats van de geëmancipeerde, verlichte mens, raakt in verval en is overgenomen door een mediale, soms virtuele, publieke ruimte, waarin plaatsvervangers in ons de illusie in stand houden, dat wij nog steeds deelnemen aan het publieke debat.

In plaats van een integratie van de publieke en de private ruimte, zoals deze gepropageerd wordt door de stedelijke architectuur van het interbellum (door visionaire architecten zoals Le Corbusier, Mies van der Rohe en Gropius; maar bijvoorbeeld ook in de socialistische woningbouw in Wenen), is de (post)moderne mens op zoek naar het individuele geluk: een eigen huis met eigen tuin, het gezin, plezier in het werk en plezier in de vrije tijd. Deze vrije tijd is minder dan door de visionairen van het interbellum voorspeld, maar voor de meeste mensen toch veel meer als voor de loonarbeider van de 19de eeuw of voor de boer of de topmanager vandaag de dag.

Voldoende tijd dus voor ontmoetingen, voor het zwerven door de stad à la Debord? Tijd voor "autowandern" over de Autobahn? Tijd om te flaneren, om op openbare pleinen, in parken, op het binnenplein van het appartementen-complex het gesprek te zoeken met de medeburger?

Niets van dat alles! Tijd is geld, flaneren doen wij hooguit in de winkelstraat of de woonboulevard; een bank in het park is wellicht nog een legitieme plaats voor de burger om even bij te komen, maar verder is zwerven geen gewaardeerde bezigheid en in de openbare ruimte verwijlen heet "hangen" en wordt geassocieerd met "overlast".

Er is wel een nieuwe publieke interactieve ruimte: de virtuele ruimte van de chat, van de internet-fora en van de avatars. De vraag is echter: wat is de inhoud van deze interacties? Het is niet meer en niet minder dan een soort bezigheidstherapie voor Nietzsche's laatste mensen, net zoals de vijftig of meer kanalen op televisie, computergames, mobiel bellen en sms, enz. De (post)moderne mens denkt dat hij mondig is, maar hij leeft in de illusie van de vrije keuze van het televisie-programma of van zijn avatar (zoals hij ook in de illusie leeft van zijn vrije politieke keuze tussen een beperkt aantal beroeps-politici).

Het politiek debat wordt in de openbare ruimte van de media gevoerd - door plaatsvervangers van het geëmancipeerde subject: journalisten, moderatoren, opiniepeilers, politici. In iedere talkshow zit wel iemand die onze mening verwoordt, enigszins zitten wij in onze woonkamer toch ook mee aan tafel: wij voelen ons verbonden met het proces, interactiviteit wordt interpassiviteit.

De droom van de maakbaarheid van de samenleving wordt ingehaald door de onbeheersbaarheid van processen: de tragiek van het menselijke bestaan schuilt niet alleen in de techniek waarmee wij trachten het noodlot te domesticeren - in de zin van de beheersing van fysische processen door technologie - maar ook in het streven, de samenleving beheersbaar te maken door sociale processen of procedures; door econometrische modellen, peilingen, beleids-arrangementen, enz.

De taal van de beleidsmaker is vaak puur procedureel, inhoudelijk leeg. Belangrijk is het proces, niet het resultaat. Ik beweer dat in het "procesdenken" een tragiek schuilt, die het geëmancipeerde subject terugbrengt tot een marionet van het noodlot.

Sociale processen worden vaak als participatief of associatief omschreven, met de impliciete veronderstelling dat de zogenaamde "actoren" op een interactieve

manier aan deze processen participeren. De vraag is, wie deze actoren zijn, en wat hun deelneming aan het proces primair betekent: werken naar een doel of gewoon het in stand houden van het proces?

Het in stand houden van processen wordt op treffende wijze uitgedrukt door het woord "vergadercircuit". Deze vergadercircuits worden bevolkt door beleidsmakers, deskundigen en (vaak zelfbenoemde) vertegenwoordigers van de *civil society*, die zich over problemen buigen, (vaak procedurele) oplossingen bedenken en verheugd uitkijken naar de volgende vergadering.

Een bijzonder tragisch voorbeeld hiervan zijn de klimaatconferenties van de Verenigde Naties: dit vergadercircuit is al sinds 1995 onafgebroken gaande (dit jaar zal de twaafde *conference of the parties* (in het jargon COP-12 genoemd) worden gehouden, er zijn op ieder COP rond 10.000 deelnemers aanwezig en de resultaten zijn minimaal. De poging, de dreigende catastrofe van de antropogene klimaatverandering door internationale afspraken te beheersen, is in procedures blijven steken.

Het voorbeeld is tragisch omdat het - zoals door de tragedie gethematiseerd - het onvermogen van de mens toont, te leven in een definitieve, rationele en evenwichtige orde, "de ondergang die onontkoombaar is en de fatale tegenstrijdigheid waarin elke menselijke regel en poging het leven te beheersen zich verliest"ⁱⁱⁱ. De poging, het noodlot door rationele interactie tussen rationele subjecten (of tenminste een rationeel discours) te domesticeren, mislukt.

Ik beweer dat deze vergadercircuits in feite ook *interpassief* zijn, omdat de grote meerderheid van de deelnemers puur aanwezig is (in de zin van "erbij zijn") en op geen enkele manier in staat is enige invloed op de a priori geformuleerde slotverklaringen uit te oefenen.

Deze tragiek is ook op een ander niveau van het "klimaatprobleem" aanwezig: de "interactie" tussen burger en overheid betreffende maatregelen om de uitstoot van de voor de klimaatverandering verantwoordelijke "broeikasgassen" (bijvoorbeeld kooldioxide) te beperken. Ook deze relatie is in feite *interpassief*, in de zin dat de burger zich in het algemeen betrokken voelt, maar het debat heeft uitbesteed aan plaatsvervangers. De burger is minder bereid zelf maatregelen te nemen, hij is hooguit bereid aan hem opgelegde maatregelen te accepteren, indien deze door de overheid worden gestimuleerd en er geen (economische) nadelen voor hem ontstaan. Liefst worden deze maatregelen aan agenten overgelaten: CO₂-compensatie voor vliegreizen, herbebossing in derde wereld landen, kopen van groene stroom via het electriciteitsbedrijf, betalen van diverse milieuheffingen, enz. Een probleem dat uiteindelijk alleen in de persoonlijke leefwereld van het individu kan worden opgelost, wordt geabstraheerd en uitbesteed.

Geloof in techniek en procesdenken hebben de laatste mens in een interpassieve slaap gesust, hij denkt een bijdrage te hebben geleverd om de wereld te redden, zonder te beseffen dat hij zelf, in zijn eigen leefwereld, ingrijpende maatregelen zou moeten nemen. Het is de zelfgenoegzaamheid van de laatste mensen die de blik vertroebelt, om verder met Nietzsche te spreken, dat juist in de "verwetenschappeling van de moderne tijd"ⁱⁱⁱⁱ (en hierbij betrek ik ook de sociale wetenschappen) de tragedie zijn beloop neemt.

ⁱ Ik heb dit onderwerp gekozen in aansluiting aan het onderwerp van mijn mini-essay over het college van Prof. de Mul, met de titel: "De Tragiek van Energie-efficiënte Technologieën". Daarin heb ik het tragische aspect van technologieën, die een oplossing van het klimaatprobleem beloven, nader uiteengezet, met verwijzingen naar Nietzsche's en Heidegger's filosofie.

ⁱⁱ Geciteerd uit de collegetekst Wijsgerige Antropologie 2 van dr. G. Groot.

ⁱⁱⁱ idem.

Opdracht nav bijeenkomst ‘Het geëmancipeerde subject herzien’
Gijs van Oenen, 19 april 2007
Inleveren uiterlijk 3 mei 2007, per email aan: vanoenen@fwb.eur.nl

Geef aan in hoeverre de gepresenteerde visie op de ontwikkeling van de publieke ruimte, interactiviteit en ‘interactieve metaalmoeheid’ in de afgelopen decennia overeenkomsten vertoont met de notie van ‘tragische technologieën van De Mul. Geef zonnodig ook verschillen aan. Gebruik waar gewenst een casus of voorbeeld.

NB. Over de idee van ‘interactieve metaalmoeheid’: heel in het kort betekent dit dat wij als moderne individuen zo sterk de druk voelen om te leven onder normen die we zelf (als mondig, geëmancipeerd subject) onderschrijven dat we het regelmatig eenvoudig niet meer opbrengen om aan die zelfopgelegde opdracht te voldoen.

Meer informatie over dit idee is desgewenst te vinden in de volgende – korte en online beschikbare - artikelen van mijn hand:

[‘Interpassiviteit.’](#) In: Krisis, 6/4, 2005, p. 87-90

[‘Interactive fatigue. Flexible man can no longer keep up.’](#) In: Happy. Magazine bij Pursuit of Happiness in Leidsche Rijn. Uitgave Bureau Beyond, Utrecht, september 2005, p. 73-75

[‘Het nieuwe veiligdom. De interpassieve transformatie van de publieke sfeer.’](#) In: Open. Cahier over kunst en het publieke domein. SKOR/NAi uitgevers, 2004, no.6, p. 6-16

Zie voor mijn overige publicaties, over dit onderwerp en anderszins, [mijn online publicatielijst](#), veelal met links naar online tekst.

Hieronder volgt nog, voor geïnteresseerden, een lijst met een aantal bronnen die ik heb gebruikt voor het college van 19 april.

Immanuel Kant, Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung? 1784

Over Baudelaire: Marshall Berman, All that is solid melts into air. The experience of modernity. Simon & Schuster 1982, , 148-163

Over Walter Benjamin: Lieven de Cauter, De dwerg in de schaaakautomaat. Benjamins verborgen leer. SUN 1999, p. 197-202

Georg Simmel, [Die Grosstädte und das Geistesleben](#) (1903)

Over Paul Scheerbart: Kenneth Frampton, Moderne architectuur. SUN 1995, p. 145. [Dit boek geeft verder ook een uitstekend overzicht van de geschiedenis van de (moderne) architectuur.]

Le Corbusier: Hilde Heynen e.a. (red), Dat is architectuur. Sleutelteksten uit de 20^e eeuw. Uitgeverij 010, 2004, p. 125-126 [Fragmenten van een groot aantal kernsteksten over architectuur en architectuurkritiek uit de 20^e eeuw]

Mies van der Rohe: idem, p. 148-149

Walter Benjamin, ‘Ervaring en armoede’, idem, p. 218-219

Over Robert Moses en de Henry Hudson Parkway: Charles Waldheim (ed.), Landscape urbanism reader. Princeton architectural press 2006, p. 182

Over de Autobahn en de Kever: Erhard Schütz, ‘Der Volkswagen’, in: François Schulze (hrsg.), Deutsche Erinnerungsorte, 3 Bände. C.H. Beck, München 2001. Band I, p. 352-369

Guy Debord, [Théorie de la dérive](#), 1956

Over Constants New Babylon: Mark Wigley, Constant’s New Babylon. The hyper-architecture of desire. Uitgeverij 010, 1998